

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Поліщук Юрій Йосипович
м. Тернопіль

У статті здійснено аналіз професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах у контексті правового забезпечення соціально-педагогічної діяльності. Розкрито основні міжнародні і національні нормативно-правові акти, які складають нормативну базу соціальної і соціально-педагогічної діяльності; схарактеризовано особливості професійної підготовки і професійного становлення майбутніх соціальних педагогів для їх роботи в різних соціальних і соціально-педагогічних закладах і установах.

Ключові слова: соціально-педагогічна діяльність, правове забезпечення, правові засади соціально-педагогічної діяльності, професійна підготовка, професійне становлення соціального педагога.

Актуальність проблеми досягнення соціальними педагогами високого рівня соціальної зрілості і професіоналізму не в останню чергу залежить від відповідної правової бази. Отже метою статті є обґрунтування необхідності акцентуації уваги на необхідності посилення правової основи соціально-педагогічної діяльності як інструменту впливу на становлення професійних якостей соціальних педагогів.

Аналізуючи роль і місце соціального педагога у сфері професійної діяльності варто зауважити, що в Україні це питання не є до кінця вирішеним як на теоретичному, так і на законодавчому рівнях.

Переважає більшість дослідників (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик, В. Поліщук С. Харченко та ін.) схильються до думки, що соціальний педагог може працювати не тільки в педагогічних сферах. Свою діяльність він може реалізовувати у різноманітних установах, які за відомчою приналежністю відносяться до Міністерства освіти і науки, охорони здоров'я, соціального захисту населення, комітетів у справах сім'ї, молоді та спорту, до системи органів внутрішніх справ і юстиції та інших. У нашому суспільстві уже знайшла підтримку концептуальна ідея, що спеціаліст із соціальної педагогіки може працювати у:

- різних типах освітніх закладів (школах, гімназіях, ліцеях, коледжах, професійно-технічних навчальних закладах та ін.);
- дошкільних закладах і закладах додаткової освіти, спеціальних профілактичних закладах, що відносяться до системи органів внутрішніх справ, дитячих приймальних і розподільних притулках, закладах корекції поведінки, дитячих колоніях та ін.);
- соціальних службах (медико-психолого-педагогічних, реабілітаційних, геріатричних центрах, будинках для дітей з особливими потребами, центрах зайнятості та працевлаштування, біржі праці та ін.);
- закладах охорони здоров'я (дитячих лікарнях, лікарнях для психічно хворих дітей, дітей-наркоманів, онкологічно хворих дітей, санаторіях, реабілітаційних центрах та ін.);
- закладах комітетів у справах сім'ї, молоді та спорту (дворових дитячих клубах, будинках відпочинку для підлітків, молодіжних гуртожитках, культурно-дозвіллевих молодіжних центрах тощо);
- службах комунальних структур (соціально-педагогічних, культурно-спортивних комплексах, центрах конкретної соціальної допомоги в домашніх умовах тощо);
- у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; телефонах довіри;
- у службах валеологічного призначення (профілакторіях, реабілітаційних центрах, центрах оздоровлення при лікарнях, санаторіях, профілакторіях, при медичних пунктах та ін.);
- службах культурно-дозвіллевої анімації (підліткових клубах, будинках творчості дитини, будинках культури, школах народних ремесел, сімейних клубах, сімейних будинках, парках

та ін.);

- центрах дозвілля та творчості дітей, фізкультурно-оздоровчих і спортивних установах, закладах літнього відпочинку дітей; дитячих та юнацьких громадських об'єднаннях, зорієнтованих на реалізацію завдань соціального виховання дітей, в тому числі і в сфері приватної практики;
- установах, що відносяться до системи органів внутрішніх справ і юстиції (приймальники-розподільники, заклади закритого типу, дитячі колонії);
- установах комітетів у справах сім'ї, молоді та спорту, будинках творчості, гуртках технічної і художньої творчості, будинках для відпочинку і дозвілля підлітків, центрах профорієнтації, центрах зайнятості, клубах і кімнатах при житлово-експлуатаційних конторах та ін.);
- культурно-дозвіллевих та спортивно-оздоровчих закладах відомчого підпорядкування;
- службах соціального захисту і соціального забезпечення.

Соціальний педагог може працювати і в сфері приватної практики. Місце роботи соціального педагога обумовлюється специфікою регіону, області та ступенем розвитку системи соціальних служб, а також рівнем управління цією системою.

За такого підходу потрібні висококваліфіковані кадри, які зуміють реалізувати гуманістичний потенціал соціальної педагогіки, допоможуть своїм клієнтам не втрачати почуття власної гідності та поваги оточуючих. Вчасна і належна соціально значуща педагогічно-правова консультація не завжди визначається фінансовими можливостями, а насамперед тим, наскільки соціально-педагогічні послуги відповідають нормам діючого права. Наскільки соціальний педагог професійно поставиться до неї, як він зможе зрозуміти, чого саме потребує ця людина найбільш: моральної підтримки, допомоги у налагодженні стосунків у соціумі, фізичної чи трудової реабілітації, теплого слова, можливо моральної підтримки, що дасть змогу по-іншому поглянути на себе, на власне становище й знайти вихід із здавалося б безвихідного кола особистісних проблем. Саме тому соціальним педагогам потрібні знання про оптимальні шляхи вирішення завдань. З врахуванням особливостей законодавчої бази, її соціально-правових норм, різних умов і форм соціально-педагогічної діяльності, специфіки роботи з тією чи іншою групою населення, можливостей та обмежень у сфері соціального захисту. Отже, робота соціального педагога в процесі соціально-педагогічної діяльності вимагає від нього знання законів і здійснення професійної діяльності на правових засадах. Усі юридичні документи, які визначають правове поле соціально-педагогічної роботи у відповідності до суб'єктів, які їх затверджують, можна умовно згрупувати в чотири рівні:

- 1) регламентуючі та рекомендує документи світового співтовариства (установчі акти, декларації, пакти, конвенції, рекомендації та резолюції ООН, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін.);
- 2) законодавчі та юридичні акти державного значення (Конституція, закони, укази, розпорядження Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, накази, рішення колегій та інші нормативні акти Міністерства праці та соціального розвитку, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я та ін.);
- 3) документи суб'єктів адміністративного підпорядкування;
- 4) рішення, накази, розпорядження безпосередніх установ та організацій.

Розглянемо два перших рівні, оскільки саме вони визначають сутність правового аспекту соціально-педагогічної діяльності, як сфери практичної професійної діяльності.

Серед документів першого рівня визначальними у практичній сфері соціальної педагогіки є:

Загальна Декларація прав людини 1948 року, основні положення якої відображають найсокровенніші сподівання людства. У цьому документі вперше були зведені разом ідеї, які є загальними

для багатьох політичних, культурних та релігійних традицій.

У 30 статтях Загальної декларації визначені основні права та свободи всіх людей, охоплюючи при цьому громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. Однак сама по собі Декларація не має юридичної сили. Вона являє собою звід моральних норм. Про значення та вплив цих моральних норм та їх застосування свідчить визнання їх переважною більшістю країн та включення в своє законодавство.

Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 року. Документ спрямований на ліквідацію расової дискримінації у всіх її формах і проявах, попередження та викоринення расових теорій і практики їх реалізації, створення міжнародного співтовариства, вільного від усіх форм расової сегрегації та расової дискримінації.

Міжнародні Пакт з прав людини 1966 року. Два Пакти (один щодо громадянських і політичних прав, другий – економічних, соціальних та культурних), розроблені на основі Загальної декларації, встановлюють міжнародно визнані норми, з допомогою яких у судовому порядку забезпечується захист прав людини у випадку їх порушення.

Пакти мають три загальні елементи: право на самовизначення, реалізація якого зумовила деколонізацію та вступ більшості нових держав у члени Організації Об'єднаних Націй; принцип рівності чоловіків і жінок та недискримінацію за ознакою статі, раси чи релігії; принцип неподільності, тобто взаємозалежності громадянських та політичних свобод з економічними, соціальними і культурними правами.

Міжнародний Пакт про громадянські та політичні права 1966 року, у якому закріплено такі права: на життя, свободу та особисту недоторканість; не допускати катувань чи жорстокого поводження з людиною; заборона рабства; не допускати необґрунтованих арештів та затримань; право на свободу слова, релігії, зборів та асоціацій, включаючи членство в профспілках; на свободу пересування і вибір місця проживання; голосувати на основі системи загального виборчого права; на справедливий судовий розгляд; на захист меншин.

Декларація соціального прогресу та розвитку 1969 року, яка є комплексною програмою соціального співробітництва. Вона відображає цінності соціальних доктрин та утверджує нове ставлення до соціального статусу людини. У ній сформульовані основні принципи соціального прогресу, головним з яких є положення суть яких зводиться до того, що всі народи і всі люди, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, віросповідання, національності, етнічного походження, сімейного чи соціального стану або політичних чи інших переконань, мають право жити в гідних умовах і в умовах свободи та користуватися плодами соціального прогресу і повинні зі свого боку сприяти йому.

У Декларації важливого значення надається сім'ї як основному осередку суспільства і природного середовища для добробуту всіх її членів, особливо дітей та молоді. Діяльність кожної держави, як відмічено у Декларації, повинна бути спрямована на постійне збільшення національного доходу й багатства та справедливий розподіл їх серед усіх членів суспільства.

Правила щодо затримання правопорушників та поводження з ними. У 1955 році перший Конгрес Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та розробки правил поводження з правопорушниками схвалив загальні стандартні правила поводження із заарештованими та управління пенітенціарними закладами. У 1971 році Генеральна асамблея ООН рекомендувала забезпечити ефективне застосування цих правил у галузі управління пенітенціарними та виправними закладами й позитивно розглянула питання про їх включення в національне законодавство.

Програма Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища 1972 року. Конференція Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людини середовища, що відбулася в Стокгольмі у 1972 році проголосила, що кожна людина має право на здорове навколишнє середовище і несе відповідальність за охорону та поліпшення навколишнього середовища на благо майбутніх поколінь.

Пізніше Генеральна Асамблея затвердила Програму Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища для спо-

стереження за станом навколишнього середовища та заохочення екологічно безпечної діяльності.

У 1989 році була розроблена Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх вилученням. Важливі міжнародні договори в галузі охорони навколишнього середовища були прийняті на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища та розвитку в червні 1992 року, зокрема, рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміни клімату та Конвенція про біологічну різноманітність.

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року. Держави, які стали учасниками цієї конвенції, погоджуються невідкладно всіма відповідними способами проводити політику ліквідації дискримінації щодо жінок і з цією метою зобов'язуються:

- включити принцип рівноправності чоловіка і жінки у свої національні конституції чи інше відповідне законодавство, якщо це ще не було зроблено, і забезпечити з допомогою закону та інших відповідних засобів практичну реалізацію цього принципу;
- прийняти відповідні законодавчі та інші заходи, включаючи санкції, там, де це потрібно, які забороняють будь-яку дискримінацію щодо жінок;
- встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками та забезпечити з допомогою національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації;
- жити всі відповідні заходи для ліквідації дискримінації щодо жінок з боку якої-небудь особи чи організації;
- змінити відповідним чином або відмінити чинні закони, постанови, звичаї та практики, які представляють собою дискримінацію щодо жінок.

Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо здійснення правосуддя відносно неповнолітніх 1985 року. Ці правила торкаються таких питань, як мінімальний вік кримінальної відповідальності, мети сприяння правосуддя щодо неповнолітніх, характеристики ефективного, справедливого та гуманного здійснення правосуддя щодо неповнолітніх і належних застосуванню принципів у галузі прав людини. Вони також охоплюють питання, які стосуються розслідування і судового розгляду злочинів, вчинених неповнолітніми, включаючи питання про утримання під охороною до суду. У цілому в них рекомендується мінімально застосовувати заходи, що передбачають арешт неповнолітніх і утримання їх у місцях позбавлення волі. Вони також містять положення, що забезпечують захист неповнолітніх правопорушників, поміщених у виправні установи.

Конвенція про права дитини 1989 року, основна мета якої полягає в проголошенні вимоги щодо максимального захисту дитини, при цьому вона закликає держави, які її ратифікували, створити умови, за яких діти можуть брати активну участь у вирішенні своїх проблем.

Відповідно Конвенції дитиною вважається особа у віці до 18 років, якщо тільки національним законодавством не встановлено більш ранній вік досягнення повноліття. Охоплюючи весь комплекс громадянських, економічних і культурних прав дитини, Конвенція визнає, що реалізація одного права невіддільна від здійснення інших. Вона показує, що необхідна дитині для розвитку її інтелектуальних, моральних та духовних здібностей свобода залежить, окрім всього іншого, від здорової та безпечної навколишньої ситуації, наявності доступу до лікування та забезпечення мінімальних норм щодо харчування, одягу та житла. Діти повинні користуватися своїми правами без будь-якої дискримінації, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, походження, майнового стану, стану здоров'я та обставин народження дитини чи її батьків або законних опікунів чи яких-небудь інших обставин.

Конвенція захищає дітей від всіх форм експлуатації, привертаючи увагу до дітей представників національних меншин та груп корінних народів, а також проблем зловживання наркотиками та відсутності турботи про дітей. Вона містить конкретні положення з метою захисту прав дітей, котрі потрапили в зону злочинності. Конвенція визнає першорядну роль сім'ї та батьків у турботі про

дітей та їхньому захисті, а також обов'язок держави допомагати родині у виконанні її обов'язків.

Міжнародна Конвенція про захист прав всіх трудящих мігрантів та членів їх сімей 1990 року, що застосовується до всіх трудящих – мігрантів та членів їхніх сімей без будь-якої різниці, як то: за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії чи переконань, політичних чи інших поглядів, національного, етнічного або соціального походження, громадянства, віку, економічного, майнового, сімейного чи станового положення або іншої будь-якої ознаки. Конвенція охоплює широке коло прав, уже раніше проголошених в Пактах ООН.

До числа документів другого рівня відноситься перш за все Конституція, як основний Закон держави. Зафіксовані в Конституції права і обов'язки громадян складають фундаментальну правову основу для організації і проведення соціально-педагогічної роботи з населенням, різними соціальними групами. Правове поле соціально-педагогічної діяльності в Україні обумовлюють закони, постанови, нормативно-правові акти, розпорядження, накази, які визначають сутність роботи відповідної служби і правові норми її діяльності.

Спеціалісти в галузі соціальної педагогіки здійснюючи функцію соціально-правового захисту населення, мають справу не стільки з конституційними правами і обов'язками громадян, які є спільними і рівними для всіх, скільки з суб'єктивними обставинами їхньої реалізації, що проявляється в конкретних випадках життєдіяльності громадян. Основний Закон та інші закони передбачають певні правові пільги окремим категоріям громадян, основне призначення яких полягає в забезпеченні соціальної справедливості в суспільному житті.

Якщо соціальний педагог працює в аспекті профілактики негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі, то він в першу чергу може опиратися на: Закон України від 21 червня 2001 року №2558-ІІ «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю»; Укази Президента України від 25 грудня 2000 року № 1376/2000 «про комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 роки»; від 18 березня 1998 року № 200/98 «Про затвердження Комплексних заходів щодо профілактики бездоглядності та правопорушень серед дітей, їх соціальної реабілітації в суспіль-

стві»; від 23 червня 2001 року №467/2001 «Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями»; Постанову Кабінету міністрів України від 11 липня 2001 року №790 «Про програму профілактики ВІЛ-інфекції / СНІДу на 2001-2003 роки»; розпорядження Кабінету міністрів України від 31.08.2000 року №1370 «Про затвердження заходів, спрямованих на реалізацію у 2001 році основних напрямів соціальної політики на період до 2004 року».

Кожна установа соціальної сфери видає власні нормативні акти, які є обов'язковими до виконання всіма працівниками даної установи. Освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист та інші сектори соціальної сфери мають власні професійні кадри різного рівня кваліфікації та призначення Тому кожне таке відомство має власну номенклатуру (перелік) посад працівників з повним набором кваліфікаційних характеристик, а також номенклатуру відомчих закладів з набором положень про кожен тип. Серед них є й такі, які містять прямі і непрямі норми або сприяння соціально-педагогічній діяльності, або організації її. Тому соціальні педагоги також можуть розраховувати на працевлаштування у зазначених установах та на організацію у них соціально-педагогічної роботи.

Власне соціальні педагоги. Представляючи собою особистісну службу допомоги людям, покликані впливати на вирішення всієї сукупності проблем в контексті «особистість і навколишнє середовище», де в епіцентрі завжди повинна стояти людина і зусилля соціальних педагогів повинні бути спрямовані на вирішення її проблем. Поряд із допомогою людині в періоди особистісного і соціального неблагополуччя соціально-педагогічна допомога передбачає захист її прав, інтересів, людської гідності і права на гідне життя. Міжнародні документи, які підписані і ратифіковані державою, Конституція як Основний закон держави і нормативно-правові акти, які конкретизують різноманітні аспекти соціально-педагогічної діяльності служать тим правовим полем, яке визначає її сутність на даному етапі розвитку нашої країни.

Таким чином, на нашу думку, активне використання соціальним педагогом зазначеної правової бази соціально-педагогічної діяльності не лише підніме рівень його професіоналізму, але й сприятиме більш повному розвитку його власної особистості.

Література та джерела

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола. – К., 2002. – 164 с.
2. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №27. – С.474-480
3. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» 21 червня 2001 р., №2558-ІІІ.
4. Ковчина І. М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи: Монографія / І.М.Ковчина. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – 373 с.
5. Петрочко Ж. В. Основи соціально-правового захисту особистості: навч. посібник / Ж. В. Петрочко. – К.: Київський університет імені Б.Грінченка, 2009. – 320 с.

В статье проанализирована профессиональная подготовка будущих социальных педагогов в высших учебных заведениях в контексте юридического обоснования социально-педагогической деятельности. Раскрыты основные международные и национальные нормативно-правовые акты, которые составляют нормативную базу социально-педагогической деятельности; проанализированы особенности профессиональной подготовки и профессионального совершенствования социальных педагогов в процессе работы в различных социальных и социально-педагогических учреждениях.

Ключевые слова: социально-педагогическая деятельность, юридическое обоснование, правовые основания социально-педагогической деятельности, профессиональная подготовка, профессиональное возмужание социального педагога.

This paper analyzes the professional training of social pedagogues in higher education establishments in the context of the legal provision of social and educational activities. The main international and national legal acts which constitute the regulatory framework of social and social-educational activities have been considered. The features of training and professional formation of future social pedagogues for their work in various social and social-educational schools and institutions have been characterized.

Key words: social and educational activities, legal support, legal principles of social and educational activities, training, professional development of social pedagogues.